

Artikel om att möta späckhuggare, till Scanorama 15 februari 2005.
Anna Bisther

Jag sjunker, långsamt men obevekligt. När vattenytan är oroande långt borta börjar jag simma. Lungorna skriker efter luft och jag kan inte stanna här längre. Men bara lite till. Jag vet att de är här, jag ser skuggor glida förbi och jag hör deras röster. Som i en dröm lösgör hon sig ur djupet. Hon håller andan, som jag, men rör sig självklart och utan ansträngning. En hydrodynamisk perfektion i svart och vitt. En kort sekund känner jag mig utlämnad åt hennes nåd för jag vet vad hon är kapabel till. När hon närmar sig börjar jag ofrivilligt att le. Arktiskt havsvatten sipprar in i min mun. Jag är inte rädd.

Dyka med späckhuggare. För ett par decennier sedan skulle det betraktats som en dödslängtan och nu är det helt ofarligt. Eller?

Jag är i Nordnorge och vintern är på väg. Kylan är bitande och solen orkar knappt upp över horisonten. Snart breder polarnatten ut sig. Detta är en tid då det mesta i naturen går i dvala, bäddar in sig och väntar på ljuset. I Vestfjord är enorma mängder sill på väg in för att övervintra i det kalla vattnet, och med sillen kommer späckhuggarna. De är här för att äta av sillmassorna, föda och fostra sina ungar, leva sina späckhuggarliv.

Det är ett mäktigt skådespel. Hundratals späckhuggare uppehåller sig i de djupa fjordarna: pyttesmå nyfödda, ungvallar, vuxna honor – en del av dem gamla matriarker – och hannar med svarta segel till ryggen. Till synes oberörda kryssar de fram mellan båtar och fiskeredskap och det sägs att det här är en val som inte fruktar något. Men det är inte helt sant. För tjugofem år sedan var späckhuggare ett lovligt byte för norska valfångare.

Ingen siktar på dem med harpuner längre men jag undrar om inte några av dem minns valfångstbåtarna. Minns de faran, jakten och blodet? Kanske. Späckhuggare blir gamla, lika gamla som människor, och valfångarna klarade sällan av att ta hela flockar. Det borde finnas överlevare, de som var där och förlorade delar av sin flock men som kom undan med livet i behåll. Om det är så är det inget vi märker av. Hämnd är en mänsklig konstruktion.

Jag är långt ifrån ensam i fjorden. Människor från överallt har kommit för att se de norska späckhuggarna och under de sexton år valarna sökt sig hit har en lokal valturism växt fram. Det är rätt många barnfamiljer och äldre som har tagit sig hit trots att turerna på sjön kan vara krävande. Oväder kan torna upp sig på nolltid och tvinga båtarna till reträtt, kylan går hårt åt kameror och fingrar och det blir fort mörkt. Men de ger också unika upplevelser av vild natur. Med späckhuggare som rör sig stillsamt, lekfullt, utan att vara på väg någonstans, snöklädda fjällväggar stupandes rätt ned i havet och örnar, alltid örnar. Kanske ett norrsken när natten faller.

Varje människa som kommer hit har sina förväntningar och sina avsikter. En del ser den storslagna naturen i sin helhet och gläds över knappt skönjbara fenor vid horisonten, andra vill ha absolut närkontakt med späckhuggarna. Det gäller oss biologer, det gäller professionella naturfotografer och filmteam, men även de som har en förväntan, och kanske en längtan, att inte bara se utan även möta vilda valar.

På sätt och vis bjuder späckhuggarna in till möten med människor. De är oskygga och toleranta och det går att komma väldigt, väldigt nära. Tillräckligt nära för att se in i ett valöga

och få ett moln med utandningsluft över sig, fast bara om de själva vill. Ibland verkar de helt enkelt tröttna på att ha båtar efter sig och väjer oupphörligen undan med långa dyk. Då är det bara att luta sig tillbaka och lugnt betrakta dem på avstånd. Bäst är det när de närmar sig av egen fri vilja. Det är ofta unga valar som kommer och dansar runt båten en stund innan de drar vidare på nya upptåg; dräpa en sjöfågel, eller balansera en manet på nosen, eller något annat påhittigt.

Eftersom det är möjligt att komma späckhuggarna så nära var det bara en tidsfråga innan människor skulle dra på sig dykdräkter och gå i vattnet. Jag hade mina betänkligheter. Visst, det är helt osannolikt att en utsvulten späckhuggare ska dyka upp och börja nafs på dykarna, trots att den del av dem äter däggdjur. Och jorå, det finns inga dokumenterade fall någonsin där vilda späckhuggare attackerat och dödat människor. Ändå...

Vi har ytterst begränsade möjligheter att läsa av sinnesstämningen hos valar. De har ingen mimik, de kan inte resa ragg eller lägga svansen mellan benen, inga morrhår som riktas framåt eller öron som spetsas och deras ljud talar inte till oss. Att möta en val under vattnet utan att förstå om den är vänligt nyfiken, rädd och osäker eller på väg att bli irriterad och hotfull känns inte riktigt rättvist. Ja, rättvist. För vi lägger en enorm tillit i famnen på valarna och om det händer något kommer vi att tala om en plötslig och oväntad aggressivitet.

Inget har hänt. Mer än att alla de dykare som har mött späckhuggarna under vattnet har jublat lyckligt i sina snorklar och fått ett minne för livet. En del av dem har kommit upp med fantastiskt vackra filmsekvenser och det var nog det som till slut fick mig att ta klivet över relingen. Deras undervattensvärld. Jag ville se den, med egna ögon.

Jag slits mellan en önskan att få henne nära och hålla henne på avstånd. Risken är att jag nästan reflexmässigt kommer att sträcka ut min hand och röra vid henne om hon kommer hitåt. Jag vet inte varför den impulsen är så stark men det finns en absolut gräns och den går där. En vild val ska inte förvandlas till ett gosedjur för människor. Den ska förbli vild.

Jag hade inte behövt bekymra mig för hon passerar med ett totalt ointresse. Kanske ser hon mig i ögonvrån och vad är jag? Ett överdimensionerat plankton? Väl uppe vid ytan spottar jag ut kallsupen och ler med hela ansiktet. Nöjd.

FAKTA: Späckhuggare

Över 600 späckhuggare och flera miljoner ton sill finns i Nordnorges fjordar från oktober till slutet av januari. Inom ett par år kan det ha ändrats helt då sillen har börjat söka sig mot nya övervintringsområden.

Späckhuggare lämnar aldrig sin flock. En flock består därför av mödrar, systrar, döttrar och deras ungar i alla åldrar, inklusive vuxna söner. Dessa lämnar flocken tillfälligt för att para sig med andra honor.

De äter både fisk och däggdjur, från små sälar till jättelika blåvalar, men ofta specialiserar de sig på en typ av byten.

Hannar blir upp till nio meter långa, deras ryggfenor två meter och de är färdigväxta vid tjugo års ålder. Den höga ryggfenan verkar ha två funktioner; att imponera med och att reglera kroppsvärmen.

När honorna är 45 år går de in i klimakteriet. De får inga ungar längre men kan fortsätta leva i 30-40 år. Gamla honor antas vara flockledare.

De lever i en värld av ljud. Varje val lär sig flockens egna ljudsignaler och de kan stå i kontakt med varandra på minst 24 km håll, och de ekolokaliserar.

Späckhuggare anses inte vara tjänligt som människoföda. När de har jagats har det oftast varit för att skydda andra marina resurser.

Den världsberömda filmspäckhuggaren Keiko slutade sina dagar i en norsk fjord efter 24 år i fångenskap och blott 45 dagar i full frihet.

Som alla stora rovdjur har späckhuggare fått utstå både hat och fruktan, men de har även dyrkats för sin fysiska styrka, jaktteknik och flocksammanhållning.

I Nordnorge finns en 9 000 år gammal hällristning som visar en späckhuggare i naturlig storlek. Troligen har den med shamanism och jaktmagi att göra.

Späckhuggaren är egentligen en stor delfin och fick först det vetenskapliga namnet *Delphinus orca*, ”djävulsdelfinen”. Det ändrades senare till *Orcinus orca*.

ANNA BISTHER

is a marine biologist and science writer. She spent eight interesting years in Norway, being a Swede not eating whales, and despite her attempts to be the cool and objective killer whale researcher she frequently found herself writing infantile and awkward poems about her study objects.